

Magántörténelem társadalmi keretben

Nagyszüleim meg Édesanyám emlékére

Rendjével, illatával, hangjaival meg érdekes, neszező csendjével mindig külön világ volt az a Bégára néző ház. Lakói is különböztek a szomszédoktól. Más volt hétköznapjaik ritmusa, mások az ünnepeik, szokásaik és nyelvük.

Anna kelt birokra a szerény anyagiakkal. Bölcs körültekintéssel osztotta be Tóni keresetét. Hogy megmaradhasson a polgári háztartásnak belbecssel együtt kulcsíne is, a ház asszonya egyedül végzett el minden munkát. Hétfőnként vízcsobogástól volt hangos az udvar. A fehér ruhát hatalmas üstben főzte ki. Párafelhő gomolygott még a virágrondellák fölött is.

Patyolattisztán tartotta a lakást. Varrt a családnak. Kiválóan főzött. Nagy odafigyeléssel viselte gondját gyermekeinek. Háziállatok tucatjait nevelte a volt úrilány. A kispadláson galambok voltak, a kertvégi ketrecekben finom szőrzetű csincsilla nyulak. A kacsákat már kora reggel kiengedte a folyóhoz. Megetette a baromfit is. Naponta háromszor bújt a kitaposott, ormótlan cipőbe, akasztotta nyakába azt a hatalmas kötenyt, mellyel a disznóólba lépett, hogy tisztára söpörje, szagtalanná mossa. Utána megfürdött, lábbelit meg ruhát váltott, s úgy folytatta a munkáját, mintha előzőleg divatlapot nézegetett volna. A heti két hústalan napot szigorúan betartotta, de az étkezés mindig bőséges volt. A délutáni uzsonna sem maradt el. Leggyakrabban piskótát sütött, hisz tojásban bővelkedett a kamra.

Tóni a cukorgyárban a répaházat vezette. Szerette a munkáját. Ismerte mind a munkásokat, mind a gépek legapróbb alkatrészeit. Nemcsak főnöke, hanem lelke is volt az üzemnek.

Amikor Anna szigorú takarékoskodásának köszönhetően összegyűlt a pénz, Nagybecskerek-től 7 km-re, Écska közelében megvették a szőlőst. Kerékpárral járt ide. Termésbetakarítás

idején pedig csónakkal a Bégán. A szőlősbe fektetett munka haszna tette valóban módosabbá családjukat.

Az ötvenes évek elején a letűnt úri világ bútorai közé újdonság került: a rádió. Anna híreket hallgatott, Tóni zenét. Szívesen táncra perdítette volna feleségét, de az mindig rendre utasítva kikoszorazta.

– Mint lánykorodban, amikor harmadszorra is hiába kértem meg a kezed. Semmit sem változtál, te Pipus! – mondta, s dúdolgatta tovább a dallamot. Hirtelen karjára kapta elsőszülött unokáját, aki szerette nagyszülei külön világát.

1956 októbere

Elkomorult minden. Nem volt több muzsika, sem nótázás. A rádióból ömlött a beszéd, Tóni meg Anna azonban mind szótlanabb lett.

2010 októbere

– Emlékszel? – kérdezte az ágyban fekvő súlyos beteg, idős, még mindig szép nő.

– Elsősorban szavakra emlékszem, melyeket akkor nem értettem – válaszolta a jóval fiatalabb.

A beteg kérdőleg vont a föl szemöldökét. A mellette ülő folytatta.

– Utána még álmomban is visszhangzottak a szavak, hogy tüntetés, barikád, sortűz, kézigránát, ruszki haza és lukas zászlók.

– Akkor a mama nagyon aggódott – szólt halványan a beteg –, és elküldte tatát a postára, telefonáljon Budapestre Tercsi néniéknek. Tata azzal jött haza, hogy nem beszélhetett velük, mert azt mondták, a nemzetközi vonal nem működik.

1956 október végén

– Tóni, vedd meg a Zrenjanin legújabb számát – mondta felesége, és közben gondosan csomagolta a tízórait.

– Zrenjanint mondtál? – kérdezett vissza csodálkozva férje. – Hisz még pillantást sem vetettél rá eddig.

Annáról tudni kell azt, hogy sohasem szólalt meg szerbül. Számára ez felért volna az árulással. Álmai világában még létezett a gyermek- és friss diplomás tanítónő korának országa, az övé, az az egyetlen, mely Trianonban ebek harmincadjára került. Házuk kapuján is csak akkor lépett ki, ha dolga volt a városban.

– Németül is meg franciául beszélhetek, de itt nemigen van kivel. Az ő szavukat – mindig így mondta a szerbekre – pedig nem értem.

Az unokája épp ezért csodálkozva nézte a nagymamát, aki figyelmesen olvasta Nagybecskerek egyetlen újságját, a szerb nyelvű, cirill betűs Zrenjanin című hetilapot.

Tehát nemcsak értett mindent, de a latin írású szöveg mellett hibátlanul ismerte az azbukát is. Mohauptné Árvay Anna akkor vajon miért állította az ellenkezőjét élete végéig?

2010 októbere

A beteg asszony erőlködve felkönyökölt az ágyban.

– Megtaláltad a régi Zrenjaninokat?

– Itt vannak – mutatott a fiatalabb nő a halom újságra. – De csak egyetlen rovat foglalkozik a külpolitikával. A Szombattól szombatig. 1956 november 3-án, szombaton első helyen a közkeleti fegyveres összetűzésekről ír. Majd arról, hogy Libanonban meg Szíriában bevezették a rendkívüli állapotot. A szovjet kormány azt nyilatkozta: felveszik a kapcsolatot Magyarországgal és a többi kelet-európai szocialista állammal.

Aztán elhallgatott, az ágy felé fordult, úgy mondta:

– Figyelj csak, anyukám! Azt is írták, hogy a szovjet kormány kiadta a rendeletet, Budapestről vonuljanak ki a fegyveres csapatai.

– Épp november 3-án jelenik meg ez? – válik erőteljesebbé a beteg hangja. – Akkor éjjel már Brioni szigetén van Hruscsov, aki Titóval tárgyalt. Hruscsov Münnich Ferencet ajánlotta az ellenkormány vezetőjének, Tito pedig a fiumei születésű *Csermanek Jánost, vagyis Kádárt*. Meg azt is ajánlotta, hogy Nagy Imrét a kellő pillanatban rábeszéli majd a lemondásra.

– Kérted, olvassam, akkor olvasom. A november 17-én megjelent Zrenjaninban a külhoni rovatban hét hír található. 1. Az egyiptomi helyzet, 2. Tunisz, Marokkó, Szudán ENSZ-beli tagságáról szól, 3. a lengyel munkástanácsokról, 4. a Szezei-csatornáról, 5. helyre került, hogy Jugoszlávia 150 millió dinár értékű élelmiszer- és építőanyag-segélyt küld Magyarországra. Ez rizs, szappan, tűzifa, bab, ablaküveg, cement lesz.

Az utolsó pedig: Magyarországon az élet rendeződik. Kádár János kijelentette, hogy az ellenforradalom fegyveres csoportjait likvidálják. Kádárt valójában csak az ország tragikus helyzete nyugtalanítja. A többi mind rendben van.

– De hol a lényeg?! Hol az igazság?! – szakítja félbe a lányát, s mintha olvasná, úgy sorolja. – Már a poklok pokla van Magyarországon! November 4-én hajnalban az ország egész területén megindult a szovjet támadás. A Szovjetunió 16 hadosztállyal és 2000 harckocsival szállta meg Magyarországot, velük érkezik Kádár is!

– Abbahagyom, anyukám! Nagyon felzaklat a Zrenjanin.

– Olvasd, lányom, kérlek, olvasd tovább!

– November 24-én a Szombattól szombatig témái sorrendben: Port Szaídban a nemzetközi haderő; Dag Hammarskjöld, az ENSZ főtárgyalója megtesz mindent, hogy az egyiptomi helyzet stabilizálódjon; A jugoszláv atomerő-szakértők látogatása Csehszlovákiába; Karamanlisz görög miniszterelnök december 4-én Jugoszláviába érkezik; A Jugoszláv Néphadsereg fegyveres alakulatai Egyiptomba mennek... Ennyi. Rólunk épp semmi.

December 8-ai számban a Szombattól szombatig azzal kezd, hogy Tito kiket tüntetett ki. Görög küldöttség Jugoszláviában; Jugoszláv haderő az izraeli–egyiptomi demarkációs vonalon, a Jugoszláv Kommunista Párt küldöttsége Olaszországban.

1957. január 26-án ezt írja: kb. 9000 magyarországi menekült van az országban. A legfrissebb adatok szerint csak hétfőn 24 óra leforgása alatt 643 ember menekült át Jugoszláviába.

– Akkor Écskáról is írnak?

– Nem írnak! – felelte a lánya.

– Ott volt a menekültek befogadó központja. Nyoma kell hogy legyen az újságban.

– Nincs nyoma... Nincs! Látod, a február 2-ai számban egyetlen magyar vonatkozású információ sem található...

Majd február 16-án utolsó hírként, szinte mellesleg a következő: Halálos ítéletek Magyarországon. Bestiális fegyvertartás miatt a haditörvényszék öt személyt ítelt halálra. Közülük kettőt kivégeztek.

Február 23-án a központi hír, hogy Jugoszlávia visszaküldi azokat a gyerekeket, akiknek szülei Magyarországon maradtak, és kérvényezték gyermekeik hazatelepítését. De Jugoszlávia az ENSZ alapelvei szerint intézkedik, miszerint az idősebb fiatalokúak önállóan dönthetnek sorsukról. A fiatalabb kiskorúakat azonban visszatelepítik Magyarországra.

A beteg asszony feljajdult:

– Elég! Elég!

1956 októbere

– Elég – mondta Anna a tűzhely lángját nézve. – Na, erre jó!

Az újság minden számára egyazon sors várt. Gyújtós lett belőle.

A Szabad Európa Rádió adásait meg szívük szavát hallgatva Tóni és Anna rendületlenül hitt abban, hogy most az egyszer külföld nem hagyja cserben Magyarországot. Jóra fordul végre minden. Az oroszok kitakarodnak. Magyarország ismét szabadon lélegezhet. Meglesz az elveszett világuk is. Visszakapják ők is az életüket!

A remény derűje költözött a házba, olyan furcsa, nyugtalan derű. Nagy volt a sietség, kapkodás. A gyerek kíváncsiskodva várta, hogy mi is lesz majd. De nem történt semmi rendkívüli.

A Bégáról felhozták a csónakot, mely a kertben majd tavaszig aljával felfelé nézheti az eget.

Nagyapa már kezdte kátrányozni is az alsó deszkáit. Nagymama a konyhában olajos papri-

kaillatban úszott, a szobákban a friss rozmaringaroma-felhő kíséerte, míg gondosan nyitogatta a szekrényeket, és minden látható meg láthatatlan zugba nem tett egy-egy rozmaringágacsokát.

– Tavaszra elriasztja a molyokat, addig meg bennünket emlékeztet a nyárra – mondta a nyomában járó unokájának.

Nagymama lehelete is rozmaringillatú volt. A gyerekek is adott egy-egy túlevelet.

– Jó a szívnek – mondta.

Aztán csendes egyetértésben ketten rágcsálták a kedvelt fűszernövényt, mely az ő házukban a csodaszerek egyike volt.

1956 karácsonya előtt

A folyóra néző Mohaupt–Árvey ház meg a lakói továbbra is csendesen, zárkózottan éltek. Megmaradt a köznapok szokásos rendje is, de valamilyen, az unoka számára láthatatlan, megmagyarázhatatlan változás miatt nagyszülei arca elkomorult. Szótlanokká is váltak. Ezeket a napokat nem szerette a kicsi, mert vele is alig beszéltek, a háta mögött suttogva azonban annál többet. Titkuk volt. Nehéz és súlyos titkuk, melyet csak a lányukkal osztottak meg.

1957 tele

Nagyapa kevesebbet volt otthon. Amikor meg belépett a kertkapun, mindig ugyanazt mondta:

– Vendéget hoztam!

Nagymama előre tudhatta, mert ezen sohasem lepődött meg. Lassan egészen természetessé vált, hogy vendég vendéget ért a házban.

– Egy bácsi jön ma ebédre – mondták unokájuknak. Vagy azt, hogy: – Ma vacsorára jön valaki.

Szóval jöttek a bácsik. A kislánynak mindegyik egyforma volt. A magas meg sovány emberekkel sokat beszélgettek nagyszülei. Köztük volt olyan, akit csak egyszer látott, volt olyan is, aki egy időre állandó vendég lett, mint a teherautóról leugrott budapesti orvostanhallgató, aki gyakran étkezés után is ott maradt. Olvasta nagymama könyveit, közben a ház asszonya foltozta ruháját, felvarrta a hiányzó gombot.

A vendégeket válogatott jó falatok várták. Anna kitett magáért. Úrilány hozományának ÁA monogramos damasztabroszai, a meissenai porcelán étkészlet és az ezüst evőeszközök megmaradt, féltve őrzött darabjai kerültek az asztalra. Ebből sem értett semmit a kislány. Míg nagymama terített, kíváncsian megkérdezte:

- Most karácsony van, vagy húsvét?
- Hasonló!

Évés közben mindig megkérdezték a vendéget, váltóruhája van-e. Sok volt a nem, kevés az igen.

A házban ezután nem csak hétfőn volt nagymosás. Az udvar végében felállított két üstben Anna naponta főzte ki a ruhát. A gomolygó pára dérré változva kapaszkodott meg Anna hajában.

– Mit hoztál? – kérdezték naponta lányukat, amikor az a gyerekért jött.

– Holnap kétszer ennyit hozok – mondta a fiatalasszony, s a szatyorból kivette a kenyereket, melyek alatt teleírt papírok voltak, és sok-sok patikaszagú doboz.

– Mári húgom mondta – szólt Tóni –, vasárnapra elkészül azzal a tucattal kötött kesztyűvel, mellé két tucat sálat is szerezz. Meg új címeim is vannak, és neked kislányom?

Lánya rámutatott a teleírt lapokra, melyeket átadott apjának. Tóni összeszedte a gyógyszert, s mielőtt kilépett a konyhából a papírokat lobogtatva visszaszolgált:

- Tudjátok, hol lesz.

Idővel a kertben felállított üstök alatt kialudt a tűz. Tömött szatyrok nélkül lépett szülei házába a fiatalasszony. Tóni sem hozott több ismeretlen vendéget. Alig beszélgettek, de a rádió állandóan szólt. A gyerekek úgy tűnt, hogy mindig ugyanazt a dalt hallgatják, melyben ablakról meg muskátliról énekelnek.

Aztán a postás naponta hozott levelet. Néha többet is. Nem a szokványos kék borítékosak voltak, hanem sokkal érdekesebbek, melyekre repülő rajzolt valaki.

- Mit kaptunk? – kiáltott ki a nagymama.

A gyerek futva tette meg a kaputól a konyháig az utat.

– Öcsi! – kiáltotta örömmel Anna, mikor meglátta a kéziratot.

- Az ki? – kérdezte unokája.
- Amerikai rokon – felelte.
- Tegnap is amerikai rokontól kaptál levelet?

- Nem, kicsim, az luxemburgi rokon.
- A tegnapelőtti amerikai rokon volt?
- Nem, ausztráliai, aki Lizi tantinál van. Jegyezd meg, aranyom, hogy nagyon-nagyon nagy a mi rokonságunk! – mondta kíváncsiskodó unokájának.

1966 nyarán

először lépte át az országhatárt a leendő gimnazista lány. Először jutott el Budapestre. Örült, aztán megrémült, amikor Édesanyja egy hatalmas épület előtt a vakolatban lévő lyukak láttán sírva fakadt. Nem értette a zokogást.

– Az '56-os forradalom nyomai – mondta a fiatalasszony, s hol erre, hol arra mutatott, közben mesélt. Mesélt órákon keresztül. Ott és akkor tudta meg, mi történt 1956-ban Budapesten, és mi zajlott hosszú hónapokon keresztül 400 km-re délebben Nagybecskereken, a nagyszülei házában.

Nagybecskerek, 2010 októbere

A beteg asszony imára kulcsolt kézzel szólt lányához:

- Jött ma levél?
- Nem jött, Anyukám. Kitől is vársz levelet?
- Hisz tudod! – ingerült lett. – Nem értem, mire várnak. Mondtam, siessenek.

Aztán másról kezdett mesélni.

– Erről sohasem beszélgettünk. De mielőtt elmegyek, elmondom. Nagyapád, Mohaupt Antal, aki súlyosan megsebesült Galíciában, aki soha nem ártotta bele magát a politikába, Nagybecskereken és környékén szervezője volt '56-ban meg '57-ben a menekültek civil étkeztetésének és segélyeztetésének. Nagymamád, Mohauptné Árvay Anna, főzött sokuknak, mosott mindazokra, akik nem akartak, nem tudtak Écskán a befogadó központban lenni. Gyógyszert és sok menekülteket befogadó külhoni címét én szereztem be. Erről akkor és utána még nagyon sokáig muszáj volt hallgatnunk. Neked most beszélned kell erről!

Félhomály költözött a lakásba. A beteg elszenderedett. Lánya kifelé indult a szobából, amikor utána szólt:

- Jött ma levél?
- Nem, de jönni fog – felelte.

Nagybecskerek, 2012 tavasza

Mohaupt Magda 2012. január 17-ig várta azt a bizonyos levelet. Akkor mennie kellett. Magához szólította az Úr. Két hónap múlva hozta a postás a címeres borítékot. Holtában kapta vissza, amit oly türelmetlenül várt: magyar állampolgárságát.

Nagybecskerek, 2016 őszén

Itt, a déli végeken, a szórványvilágban minden nemzeti vonatkozás átértékelődik. A hallgatások is még nagyok.

A rég felnőtt unoka 60 év után is látja Nagypapját, hogyan ülteti a terített asztalhoz az ismeretlen vendégeket. Látja még, hogyan jegyzetelt, és gyűjtögette csendes szorgalommal a Nyugaton élő befogadó magyarok címét. Látja Édesanyja gyógyszerekkel teli szatyráját.

Látja, hogy Nagymama örök asszonyi odaadással fogadja a hontalanná vált fiatalokat. Látja Öcsit dideregve, ahogy hóesésben egy szál ingben érkezik. A Nagymama meg a legtermészetesebbnek vette, hogy akkor nősült fia esküvői öltönyét adja a menekült orvostanhallgatónak. Ha kellett, kötszert is cserélt, vagy épp letérdelt a lavór mellé, és az ismeretlen véres lábát mosta.

60 éve visszhangzik fülében a gyermekkori kérdés is: Most karácsony van, vagy húsvét?

Meg a nagyszülők válasza: hasonló.

Igazuk volt! Valóban hasonló. A társadalmi újjászületés reményteljes ünnepe, hogy – ó, rettenet!!! – gyötrődés, kínzás és halál legyen belőle. A feltámadás akkor elmaradt. De Tóni, Mohaupt Antal és felesége, Árvay Anna, meg lányuk, Mohaupt Magda élete mégis beteljesült a nemzettestvéreiknek nyújtott segítségben.

*

És a nagybecskereki Bégára néző házban 60 évvel ezelőtt történeteket kegyelettel emlékezve végre közzé is teszi az utolsó élő tanú, az unoka. Én.

